

Ποιμαντικὸ ἔργο στὸ διαδίκτυο:
εὐκαιρία πολλαπλασιασμοῦ πνευματικῶν λόγων
ἢ ἀπο-ιεροποίηση καὶ ἀκύρωση
τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος;

Ἀρχιμ. Χρυσόστομου-Γρηγορίου Τύμπα*

Α΄

Στὸ πλαίσιο τῆς ὑστερης νεωτερικότητας καὶ παγκοσμιοποίησης, μία σχετικὰ σύντομη περίοδο ὀλίγων δεκαετιῶν σὲ σχέση μετὰ τὴν σύνολη ἱστορία τοῦ εἴδους μας, τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἔχει ὑποβληθεῖ σὲ συμπαντικὲς ἀλλαγές σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ὑποστῆ σὲ ὅλη τὴν ἱστορία του. Δὲν ἐννοοῦμε μόνον τὴν τεχνολογικὴ ἐπανάσταση, ἀλλὰ τὸν τρόπο μετὰ τὸν ὁποῖο πλέον ὀρίζεται ἡ ἀνθρώπινη δραστηριότητα, ἡ προσωπικὴ καὶ κοινωνικὴ –ἴσως πλέον καὶ ψηφιακὴ– ταυτότητα. Οὐσιαστικὰ ἀναφερόμαστε στὴ μετανεωτερικὴ πραγματικότητα (κατ' ἄλλους ὑστερη νεωτερικότητα), ὅπου κυριαρχεῖ βασικὰ ἡ ὑποκειμενικὴ κρίση, ἡ λίαν ἐξατομικευμένη ἀποψη εἰς βάρος τῆς νεωτερικῆς συλλογικότητας, ἀλλὰ καὶ ἡ πολλαπλὴ καχυποψία στοὺς συλλογικοὺς θεσμούς, κοινωνικὲς δομές ἢ καὶ θεσμικὰ ἀφηγήματα, ὅπως αὐτὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κατηχήσεως καὶ διδασκαλίας. Ὅλα τὰ παραπάνω πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν θεωροῦνταν πλήρως ἀξιόπιστα, σεβαστὰ καὶ ἀντικείμενα βαθειᾶς μελέτης¹.

* Ὁ ἀρχιμ. Χρυσόστομος-Γρηγόριος Τύμπας εἶναι διδάκτωρ Ψυχαναλυτικῶν Θεωριῶν τοῦ University of Essex καὶ ἱατρός.

1. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ τὸν ὀρισμὸ γιὰ τὴ μετανεωτερικότητα ἀπὸ τὸν σύγχρονο φιλόσοφο Nagel, ὡς μία δυναμικὴ ὑπνώσης τῆς λογικῆς: βλ. Th. Nagel, "The Sleep of Reason", *The New Republic* (October 12, 1998), σσ. 32-38.

Σε όλα αυτά καταλυτικό ρόλο παίζουν και τα μέσα ενημέρωσης, τα όποια σήμερα κυριαρχούνται από τα καθόλου αξιόπιστα –με την έννοια του κριτικού λόγου– κοινωνικά δίκτυα. Μέσω αυτών, έχει πλέον κυριαρχήσει μία νέα δυναμική στην ενημέρωση αλλά και την κοινωνική ταυτότητα, εις βάρος προφανώς της κριτικής σκέψης και της επιστημονικής έπεξεργασίας. Το ανθρώπινο υποκείμενο σε μεγάλο βαθμό συγκροτείται πλέον ως ταυτότητα κυρίως μέσα από την κοινωνική του δικτύωση και την ψηφιακή αλληλεπίδραση, όπως προτάσσει ή γνωστή θεωρία του Καστέλς για τη δικτυωμένη κοινωνία². Αυτό σημαίνει ότι το άτομο παραμένει μάλλον έλλειμματικό από την άποψη πλήρους ταυτότητας, όταν δεν ενεργοποιεί το ψηφιακό του αποτύπωμα. Φυσικά και όμιλούμε πλέον για μία άκριτη στροφή του υποκειμένου στην ψηφιακή του «αναπαραγωγή», με τεράστιες συνέπειες τόσο στην προσωπική ζωή, όσο και στην πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική δραστηριότητα.

Στή μελέτη αυτή, αν και θα αναφερθούμε βεβαίως στη χρήση του διαδικτύου, θα επικεντρωθούμε στη θεολογική πραγμάτευση διαφόρων πρακτικών ασκήσεως συγκεκριμένου ποιμαντικού έργου δια του διαδικτύου (όπως κατηχήσεως, όμιλών ή μεταδόσεως ακολουθιών) για λειτουργικούς ή ποιμαντικούς σκοπούς, και όχι στη γενικότερη χρήση του, καθώς τα όφελι και οι κίνδυνοι αυτής της χρήσεως έχουν ήδη θιγεί από άλλες έρευνες³. Προφανώς και υπάρχουν όφελι της χρήσεως του διαδικτύου, αλλά έως ποιού σημείου άκριβως;

Καθώς το δημιούργημα του χώρου του διαδικτύου έμπιπτει στην τεχνολογική επανάσταση, κρίνεται έδω άπαραίτητη μία σύντομη ιστορική διαδρομή, ή όποια θα αναδείξει κρίσιμες καμπές στην εξέλιξη του τεχνικού πνεύματος από την αρχαιότητα έως σήμερα. Γνωρίζουμε ότι στην αρχαία έλληνική φιλοσοφία ή φύση άποτελούσε ως έννοια ένα όντολογικό συνεχές μεταξύ όρατου και άοράτου, και σε κάθε περίπτωση όλες οι ένεργειες των όντων υπέκειντο στη θεία δικαιοσύνη.

2. Περισσότερα για τη θεωρία της δικτυωμένης κοινωνίας, βλ. M. Castells, “Materials for an exploratory theory of the network society”, *British Journal of Sociology* 51, 1 (2000), σσ. 5-24.

3. Βλ. π.χ. π. Χρυσστόμος Τύμπας, π. Βασίλειος Καλλιαχμάνης, «Όρθόδοξη Λατρεία και Κατήχηση στα Ψηφιακά Μέσα. Έκκλησιολογικές άρχές και σύγχρονη πραγματικότητα», *Θεολογία* 90, 3 (2019), σσ. 77-99.

Ἐξ οὗ καὶ ἡ *Νέμεσις*⁴, ὡς προσωποποίηση τῆς θεότητας τῆς δικαιοσύνης, στὴν ὁποία λογοδοτοῦσε κάθε ἄνθρωπος. Ἀργότερα, μὲ τὴν ἔλευση τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆ συμφιλίωση τοῦ «κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου», ἡ θεία δικαιοσύνη στὴν ἀνατολικὴ κυρίως παράδοση ἐνσωματώθηκε στὴ θεία εὐσπλαγχνία, ἐνῶ ἀντίθετα στὴ δυτικὴ παράδοση παρέμεινε ἄκαμπτη, μὲ ἀποκορύφωση τὸ γνωστὸ δόγμα τοῦ Ἀνσέλμου *Περὶ ἱκανοποιήσεως τῆς θείας δικαιοσύνης*. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξο ὅτι μὲ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ὁ ἄνθρωπος κινήθηκε στὴν τεχνολογικὴ του ἀνάπτυξη μὲ βάση τὴν ἀπόρριψη κάθε σχέσεως μὲ αὐτὴν τὴν πνευματικὴ διάσταση τῆς λογοδοσίας στὴ θεία δικαιοσύνη, ἡ ὁποία εἶχε γίνει λίαν καταπιεστικὴ γιὰ κάθε ἀνθρώπινη ἐξέλιξη κυρίως στὸν δυτικὸ χῶρο. Ἄς ἀναφέρουμε μόνον τὴν κριτικὴ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐξέλιξη τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, ἀστρονομίας κ.λπ., μὲ τὴν Ἱερά Ἐξέταση καὶ ἄλλες ἀνάρμοστες μεθόδους. Ἐπόμενη ἦταν φυσικὰ καὶ ἡ ἀνεξαρτητοποίηση τῆς ἀνθρώπινης ἔρευνας καὶ λογικῆς ἀπὸ τὶς δεσμεύσεις τῆς λεγόμενης δυτικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία κατὰ καιροὺς συνέδεε μὲ λανθασμένο τρόπο τὴ φύση ὡς ἀνάγκη, μὲ τὴ θεία δικαιοσύνη ὡς ἓνα μέσο ἀποκατάστασης μιᾶς ἀνωτέρας ἠθικῆς.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ λοιπὸν αὐτὸ ποὺ περιγράφει ὁ Σπ. Κυριαζόπουλος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Διαφωτισμό, εἶναι «ικανὸς διὰ πρώτην φοράν νὰ προβληματισθεῖ ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως. Ἐὰν ἄλλοτε ἡ φύσις ἦτο ὁ οἶκος, ὁ φορεὺς ἢ ἡ δύναμις τοῦ ὑπεβατικοῦ πνεύματος καὶ κατὰ τοῦτο ὁ ρυθμιστὴς τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως, τώρα, ὁπότε τὸ ὑπερβατικὸν πνεῦμα τὴν ἐγκαταλείπει, παρουσιάζεται ὡς στερουμένη ἠθικῆς σημασίας “πραγματικότης”. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Διὰ πρώτην φοράν ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρίσῃ τὴν πρᾶξιν του, χωρὶς νὰ ὑπολογίσῃ ἠθικὰ κριτήρια»⁵.

Εἶναι ὀλοφάνερο ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ ὅτι ἡ ἀποκοπὴ τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὶς ὄντολογικὰς ρίζες του, τὴ θεϊκὴ καταβολὴ του, μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μέσα ἀπὸ μυρίους τρόπους. Κατέστη δυνατὴ αὐτὴ ἡ ἀποσύνδεση μὲ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, τὴν ἀναζήτησιν τῆς εὐημερίας μὲ ἐφήμερους τρόπους καὶ τοῦ κέρδους πολὺ μακρὰν ἀκόμη

4. Ἡσιόδου *Θεογονία*, 223, κ.ἀ.: ἐπίσης βλ. *Λεξικὸν Σουΐδα*, λῆμ. «Ραμνουσία Νέμεσις».

5. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγὴ τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθῆνα 1965, σ. 110.

και από την προτεσταντική ήθική, ή όποια κατά βάση έθετε όρους και όρια ως προς την απόκτηση του πλούτου. Σήμερα δέ, βιώνοντας τη λεγόμενη τέταρτη βιομηχανική επανάσταση (αφήνοντας πλέον πίσω τις προηγούμενες, όπως ατμομηχανή, ηλεκτρισμό, πληροφορική), μπορεί να ειπωθεί ότι έκφραση αυτής της συνεχιζόμενης αποσύνδεσης του ανθρώπου από κάθε ιερή και ήθική περιοχή είναι και ή απροβλημάτιστη παράδοση στη δυναμική της προβολής και έννημέρωσης (sharing) των πράξεών μας, ήτοι στην κορύφωση της τεχνολογικής εξέλιξης και αυτοπροβολής σήμερα στο διαδίκτυο.

Θυμίζουμε ότι στη χριστιανική ανθρωπολογία όλες οι κινήσεις του ανθρώπου μπορούν και οφείλουν να συνδεθούν με τον έσωτερικό του όντολογικό λόγο, την άκτιστη εκείνη καταβολή, κλίση και έσχατολογική προοπτική προς τον Λόγο του Θεού. Για τον μεγάλο θεολόγο Μάξιμο Όμολογητή, ή φύση μας έδράζεται σε όλες τις διαστάσεις της στον άκτιστο «κατά φύσιν λόγον του ανθρώπου», όπου έδράζεται και ή ήθική του, ήτοι ή σχέση του με τον Θεό⁶. Έφ' όσον στο τεχνολογικό πνεύμα του ανθρώπου θεμελιωδώς κρύβεται –πλήν άλλων– και ή άρνηση του Πνεύματος του Θεού, τότε ή στροφή του ανθρώπου προς τά έξω και την τεχνολογία και όχι στον έσωτερικό του λόγο άποτελεί μία θεμελιώδη έκτροπή της πνευματικής κινήσεώς του.

Η μετανεωτεριστικότητα ούσιαστικά μάς έλκύει προς μία τέτοια προσέγγιση, όπου κλασικές έννοιες όπως τó έθνος, ή θρησκεία, ή εκπαίδευση αναιρούνται πλέον μέσα από την «άσφάλεια» της άτομικής συνείδησης και γνώμης, ή όποια δημιουργεί την αυταπάτη ενός «οΐκου»⁷. Μάς έθίζει ή ύστερη νεωτεριστικότητα σε προσεγγίσεις όπως «περιοχικό», «τοπικότητα», «άποσπασματικό» και «άφηρημένο», που άντικαθιστούν έννοιες όπως τó έθνος, τον πολιτισμό και τις συνεκτικές δομές⁸. Η μετακίνηση αυτή του ανθρώπινου πνεύματος

6. Μαξίμου του Όμολογητού, *Μυσταγωγία*, PG 91, 673CD.

7. Σχετική ή προτεινόμενη έννοια „*dasein*” (τό είναι «έντός») του Χάιντεγκερ, από όπου φαίνεται ότι είναι πλέον άπαραίτητη να ξεκινήσει ή όντολογική μας διερεύνηση βλ. St. Mulhall, *Routledge Philosophy Guidebook to Heidegger and Being and Time*, Routledge, London – New York 1996, ²2005, σσ. 62-63.

8. Βλ. Ch. Jencks, *The New Moderns. From Late to Neo-Modernism*, Academy Editions, London 1990. Από ψυχαναλυτικής άπόψεως, «δέν μπορούμε πλέον να υποθέσουμε μία άντικειμενική, άμερόληπτη κατανόηση ή έρμηνεία των γεγονότων» βλ. Chr. Hauke,

επίσης συνάδει με την ανάπτυξη και μάλλον την υποδούλωσή του στην τεχνολογία. Η έλλειψη της σταθερής προνεωτερικής βάσεως, όπως ή ζωντανή αλληλεπίδραση της κοινότητας, κατέληξε στη μετανεωτερική σχετικότητα και ατομικότητα, χωρίς καμμία αναφορά σε πνευματικές ρίζες, είτε πολιτισμικές είτε ιστορικές είτε εκκλησιαστικές – κάτι που επίσης ώθει στην αυτοπροβολή δια του διαδικτύου.

Πολλοί έρευνητές έχουν θίξει καίρια προβλήματα σε αυτό παρατίθενται ολίγα, λίαν ενδιαφέροντα, όπως το ότι «χωρίς την ύπαρξη πνευματικότητας, ή Τεχνολογία τις περισσότερες φορές είναι φορέας καταστροφής και όχι συντήρησης ενός πολιτισμού»⁹. «ή χρήση αυτή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης δεν είναι απλώς ήθικα κακή αλλά οντολογικά καταστροφική για τον άνθρωπο, γιατί δημιουργεί μία άλλη μορφή σχέσεως και “κτίζει” μία “νέα ψηφιακή ταυτότητα” με στοιχεία την ατομική ικανοποίηση και τον ναρκισσισμό»¹⁰. Αυτό το οντολογικό κενό επισημαίνεται επίσης μέσα από καταθέσεις όπως: «έκεινο που απαιτείται λοιπόν, είναι μάλλον μία “χαλκηδόνεια” ένωση του ψηφιακού και του πραγματικού κόσμου, ή όποια τους περιχωρεί και τους εμπλουτίζει αμοιβαία, διατηρώντας στο άκέραιο την ανεξαρτησία και την αυτοτέλειά τους»¹¹. Το ερώτημα όμως έδω, παρά την προσπάθεια συμφιλίωσης και ένοποιησης, μάλλον είναι προκλητικό: Μπορεί ο ψηφιακός κόσμος να είναι πραγματικός, με φύση και ενέργειες, ώστε, όπως στην περίπτωση των δύο φύσεων του Χριστού, να μπορεί να σταθεί ως ισότιμος, ως «έτέρα φύση του ανθρώπου»; Δηλαδή, κάθε τεχνολογικό δημιούργημα, όπως οι ηλεκτρικές εγκαταστάσεις ή το δίκτυο ύδρευσης, άρα και ο ψηφιακός μετασχηματισμός δράσεων του ανθρώπου, μπορούν να σταθούν ως ξεχωριστή φύση πέραν της κατά φύσιν ουσίας του ανθρώπου ή απλά συνιστούν μία επίφαση αυτής της δραστηριότητας, ένα μη όν, χωρίς καμμία συγκεκριμένη οντολογική

Jung and the Postmodern. The Interpretation of Realities, Brunner-Routledge, London 2000, σ. 204.

9. Στρ. Θεοδοσίου, «Επιστήμη, Θεολογία, Τεχνολογία και Κοινωνία», *Θεολογία* 90, 3 (2019), σ. 68.

10. Χρυσόστομος Σαββάτος (Μητροπ. Μεσσηνίας), «Ο άνθρωπος και η ανάπτυξη της σύγχρονης τεχνολογίας», *Θεολογία* 90, 3 (2019), σ. 35.

11. Δ. Ούλης, «“Όχι χωρίς το κινητό μου”: Προλεγόμενα σε μία «επικοινωνιακή θεολογική ανθρωπολογία», *Θεολογία* 95, 3 (2024), σ. 251.

προοπτική – καθ' ὅσον θὰ διαλυθοῦν στὰ «ἐξ ὧν συνετέθησαν»; Ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα ἢ τὰ μέσα μένουν οὐδέτερα ὄντολογικά; Ἡ ἀπάντηση νομίζουμε ὅτι εἶναι προφανής.

Αὐτὸ μᾶς τὸ ἐξηγεῖ ἐπακριβῶς καὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς Φυσικῆς. Ὁ μέγας Werner Heisenberg μᾶς λέγει ὅτι «μερικὰ εἶδη ἐνέργειας ἀπαιτοῦν ιδιαίτερες συνθήκες γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ὅτι ὑπάρχοντα ποσὰ αὐτῶν (τῶν ἐνεργειῶν) μποροῦν καὶ πάλι, μὲ τὴ μετατροπὴ τους σὲ ἄλλες μορφές, νὰ ἐξαφανισθοῦν ὀλοκληρωτικά»¹². Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ψηφιακὴ μετατροπὴ προφανῶς καὶ ἐμπλέκει κάποιου εἴδους ἐνέργεια, ἀλλὰ στὴ βάση τῆς ἐμπορικότητας, τῆς εὐκόλης διάδοσης καὶ συχνὰ τῆς ναρκισσιστικῆς ιδιοτέλειας, αὐτὴ ἡ ἐνέργεια ἀποσυντίθεται στὸ τέλος (ἐξαφανίζεται ὀλοκληρωτικά, σύμφωνα μὲ τὴν ὡς ἄνω ἄποψη). Στὴ σύγχρονη Φυσικὴ ἐπίσης γνωρίζουμε ὅτι μόνις κάποιος ὁρίσει τὸν ἑαυτό του μέρος ἑνὸς πειράματος, π.χ. τῆς θέσης τοῦ ἠλεκτρονίου στὸν χῶρο, αὐτόματα καὶ ἡ κατάσταση τοῦ παρατηρούμενου ἠλεκτρονίου ἀλλάζει· ἡ θέση δηλαδὴ τοῦ παρατηρητῆ ἐπηρεάζει τὸ ἀποτελεσμα. Προφανῶς, τὸ διαδίκτυο δὲν εἶναι μία ἄκαμπτη ὄντοτητα· μποροῦμε νὰ τὸ ἐπηρεάσουμε, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ νὰ ἐπηρεάσει ἐμᾶς.

Τὰ μόνια ἀντικείμενα ποὺ ὄντως ἀγιάζει ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὰ ἴδια τὰ δῶρα τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ἔτσι, ἡ ὅποια ψηφιακὴ μετατροπὴ θεωρούμενη ὡς ἓνα εἶδος ἀγιασμοῦ τοῦ μέσου αὐτοῦ, τοῦ διαδικτύου, θὰ ἦταν μᾶλλον ἓνα ἀνέκδοτο ἀντιπροσφορᾶς δώρου ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό. Γιὰ παράδειγμα, τὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας ποὺ διαδίδουν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὕλη ποὺ ἔχει καθαρὴ μορφή καὶ περιεχόμενο. Ὅταν ὅμως ζητοῦμε ἀπὸ κάποιον νὰ ἐπισκεφθεῖ μία ἰστοσελίδα ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου, παραπλανοῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας μὲ τὸ νὰ ἀγνοοῦμε τοὺς συστημικοὺς κινδύνους. Δίπλα ἀκριβῶς σὲ αὐτὴν τὴ σελίδα θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι μία σελίδα ἄκρως ἀντιπνευματικοῦ περιεχομένου. Εἶναι ὡσὰν νὰ προσκαλοῦμε κάποιον νὰ ἐπισκεφθεῖ μία βιβλιοθήκη μὲ πνευματικὰ βιβλία στὸ ἓνα ράφι, ἐνῶ στὸ ἐπόμενο ράφι θὰ μποροῦσαν νὰ βρίσκονται βιβλία ποὺ παροτρύνουν στὴν ἐγκληματικότητα, στὴν πορνογραφία καὶ ἀλλοῦ.

12. W. Heisenberg, *Ἡ Εἰκόνα τῆς Φύσης στὴν Σύγχρονη Φυσικὴ*, μετάφρ. Ἀμαλία Τσαμκιράνη, ἐκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 131.

Βεβαίως υπάρχουν υποστηρικτές της χρήσεως του διαδικτύου. Ο Καθηγητής Β. J. B. Groen απαριθμεί τέσσερα βασικά πλεονεκτήματα της διαδικτυακής μετάδοσης θείου λόγου: α) πλούτος κειμένων, πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, β) δυνατότης προετοιμασίας κηρυγμάτων με βάση το πλούσιο υλικό, γ) μεγάλος αριθμῶν ιστοσελίδων με «ἐρωτήσεις και ἀπαντήσεις» για ὅλα τὰ ἐπίπεδα και δ) ψηφιακή επίσκεψη σὲ μνημεῖα ποὺ καταστράφηκαν πρὸς ἐμπλουτισμὸ γνώσεων¹³.

Ἀντίθετα, ὁ Μητροπολίτης Περγάμου «τέμνει» τὸν λόγο τῆς ἀληθείας. Ἐνῶ δέχεται τὴ χρήση κάποιων τεχνολογιῶν, ταυτόχρονα θέτει και τοὺς ὅρους γύρω ἀπὸ τὴ διαφύλαξη τῆς ἀρχῆς τοῦ προσώπου, τὴν ἔνταξη στὴν ἐκκλησιολογικὴ βάση και τὴν ἐσχατολογικὴ λειτουργικὴ συνείδηση με βάση τὴν προσωπικὴ μετοχὴ στὴ θεία Λειτουργία – μακρὰν ἀπὸ κάθε διαδικτυακὴ παραμόρφωση τοῦ ὑψίστου αὐτοῦ μυστηριακοῦ γεγονότος. Ἐπισημαίνει τὸν καταστροφικὸ ἐγκλωβισμὸ τῆς πληροφορίας τοῦ παρόντος, ποὺ ἀμέσως γίνεται παρελθόν, στὴν ἐκμετάλλευση αὐτῆς τῆς πληροφορίας ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐνῶ αὐτὸ μᾶς στερεῖ τὸ ὄξυγόνο τῆς μελλοντικῆς ἀναμονῆς, τὴν ἐσχατολογικὴ πληρότητα τοῦ μυστηρίου¹⁴. Ἀκόμη, θεωρεῖ ἀρνητικὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ ὅρου οὐδέτερη τεχνολογία (neutral technology), για τὸν σημαντικὸ λόγο ὅτι σχεδὸν ὅλες οἱ τεχνολογίες ἔχουν ἐντὸς τους ἐνσωματωμένη τὴ δυναμικὴ τοῦ κακοῦ, ἥτοι τῆς ἀπομάκρυνσῆς μας ἀπὸ τὴν πνευματικὴ προοπτικὴ, ἐφ’ ὅσον μᾶς ἐγκλωβίζουν στὴ φίλαυτη χρήση και προβολὴ τῶν δικῶν μας πραγμάτων και κατορθωμάτων¹⁵.

Ἡ μόνη χρῆση λοιπὸν τῆς τεχνολογίας, ποὺ πιθανῶς μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, τὴ λειτουργικὴ πράξη και τὴν ποιμαντικὴ

13. Β. J. B. Groen, «Διαδραστικὸ δίκτυο 2.0 και ἡ “κάτωθεν λατρεία”», *Θεολογία* 95, 1 (2024), σ. 240.

14. J. D. Zizioulas (Metropolitan of Pergamon), *Remembering the Future. Toward an Eschatological Ontology*, Bishop Maxim Vasiljetic (ed.), St Sebastian Press, Alabama, CA 2023, σ. 54. Βλ. και Bishop Maxim Vasiljetic, “Existential Truth in Virtual Communication”, *Θεολογία* 95, 1 (2024), σ. 259: “The collective memory of the internet which gathers every trace we leave behind us and stores it forever, not only exposes us to the danger of being used by others against our will and interest, but it also enslaves us in our past depriving us of the possibility to make a new beginning. In the name of every one’s right to information and knowledge, we are enslaved in our past. Technology takes away from us our future”.

15. Βλ. ὁ.π., σ. 262.

είναι μία λιτή παροχή πληροφοριών, όπως προγραμμάτων ένοριών, έπιλεγμένων κειμένων και όμιλιών. Όλα αυτά όμως πάντοτε στη βάση μιας προσωπικής έπικοινωνίας του ποιμένος και του ποιμαινομένου, ό όποιος θα αναλύσει στον κάθε πιστό τó βάθος και πλάτος των λεγομένων έντος του μυστικού χώρου του ναού, όπου ή λειτουργική πράξη μπορεί να ξεδιπλωθεί στις δέουσες έκκλησιολογικές διαστάσεις.

Υπάρχουν και σήμερα άνθρωποι που περνούν άμέτρητες ώρες άκρόασης ψυχοφελών όμιλιών στο διαδίκτυο, ώστόσο μία προσωπική έπαφή μαζί τους προδίδει σοβαρό έλλειμμα έκκλησιαστικής παιδείας και φρονήματος, όπως γνώση τής ίδιας τής Άγίας Γραφής και βασικών πατερικών κειμένων. Αυτό έμμέσως είναι τó άποτέλεσμα όλων των παραπάνω παραμέτρων, οι όποιες αναλύθηκαν, και θα μπορούσαν να περιληφθούν σε μία φράση: κυριαρχία τής ύποκειμενικής αντίληψης σε σχέση με τή ρέουσα έκκλησιαστική συνείδηση, βασισμένη στην έμπειρία των ώριμωτέρων μελών. Διότι ή εκλαΐκευση τής έκκλησιαστικής κατηγήσεως σχεδόν πάντοτε οδηγεί στην απομάκρυνση από τις πηγές γνησίου πατερικού λόγου και έν τέλει στη διαμόρφωση μιας έπικίνδυνης άτομικιστικής έκκλησιολογίας.

Β΄

Με βάση τις άνωτέρω διαπιστώσεις, έχει παγιωθεί μία ψευδαίσθηση θετικής χρήσεως τής τεχνολογίας και δñ των κοινωνικών δικτύων για συγκεκριμένους ποιμαντικούς στόχους, είτε κατηγήσεως είτε άλλων ποιμαντικών πράξεων. Όστόσο, αυτό δέν ισχύει –και μάλλον πρόκειται για μία φαντασίωση– για τούς έξής λόγους:

1. Υποκείμεθα σε μία τεχνολογία χωρίς πνευματική διάσταση και προοπτική, που καλλιεργεί μία κατά βάση «ψυχολογική σχέση».

Συχνά ή ευκολία τής χρήσεως ένός ήλεκτρονικού μέσου δημιουργεί τñ ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να έπιτελέσουμε ποιμαντικό έργο με βάση τά “likes” και τόν άριθμό των άκολούθων, μία πρακτική που άκολουθούν οι λεγόμενοι “influencers”. Έάν δέν προκύψει μέσα από αυτά τά μέσα μία καρποφόρα προσωπική έπικοινωνία του έκάστοτε

ποιμένος με τὸν ποιμαινόμενο, δὲν μπορεῖ νὰ συσταθεῖ ποιμαντικὴ σχέση. Καὶ ἐφ’ ὅσον ἡ ποιμαντικὴ πράξις ἔχει βάση τὴ μυστικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀναπτύσσεται μέσα στὴν εὐχαριστιακὴ κοινωνία με τὸν Θεό, ὅταν αὐτὴ λείπει, τότε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ποιμαινομένου θὰ ἀναζητηθεῖ κυρίως μία ψυχολογικὴ ἐπικοινωνία με τὸν ποιμένα, κυρίως γιὰ ἐπίλυση προσωπικῶν προβλημάτων καὶ ὄχι γιὰ αἰτήματα ἀνάπτυξης μακροχρόνιας ὑγιούς σχέσεως με τὸν Θεὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία – με προορισμὸ τὴ σωτηρία. Ἀλλὰ δυστυχῶς, καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ποιμένος παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο νὰ συντομεύεται ἡ λειτουργικὴ πράξις, ὥστε νὰ ὑπάρχει χρόνος γιὰ ἄλλες ποιμαντικὲς δραστηριότητες, θεωρούμενες πιὸ σημαντικὲς καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴ θεία Λειτουργία (!), με ἀποτέλεσμα τὴ σύγχυση προτεραιοτήτων καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές.

Στὴν κατεύθυνση αὐτῆ, οἱ ποιμένες αὐτοὶ δὲν προάγουν τὴν προσωπικὴ σχέση ἀλλὰ προτείνουν μία σειρὰ ψυχωφέλινων ἀναγνώσεων καὶ ἀκροάσεων, ὅπου παραπλανοῦνται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀναγνώσεων καὶ θετικῶν σχολίων – τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν σὲ πραγματικὸ χρόνο γιὰ νὰ ἀξιολογηθεῖ ἡ ἐπίπτωσή τους στὸν πιστό. Ἔτσι, ἀποτυγχάνεται νὰ δομηθεῖ μία σχέση πρῶτον με τὸν ἀντιπρόσωπο τῆς Ἐκκλησίας καὶ δεύτερον με τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ Λόγο καὶ Ἰῶδ τοῦ Θεοῦ, καθὼς οἱ πιστοὶ ἐλεύθερα μποροῦν νὰ συζητοῦν μεταξύ τους τὶς διαδικτυακὲς συμβουλές σὲ ἀκαδημαϊκὸ ἐπίπεδο ἢ καὶ σὲ ἐκεῖνο τοῦ «καφενείου». Αὐτὴ ἡ στάση προφανῶς ἀκυρώνει τὴν ἐξατομικευμένη ποιμαντικὴ καὶ σταδιακὰ ἀπο-ιεροποιεῖ τὴ σχέση τους με τὸν θεσμὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐντυπωσιακὴ θὰ ἦταν καὶ μία παρομοίωση με τὸν χῶρο τῆς ὑγιεινῆς διατροφῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ συμμετοχὴ, ἡ συλλογικὴ καὶ ἀτομικὴ προσευχὴ στὴν ὁποία καλεῖται ὁ πιστὸς ἐντὸς τοῦ χωροχρόνου τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι μία βασικὴ πράξις καὶ δομικὴ τροφή γιὰ τὴν ψυχὴ, ὅπως οἱ πρωτεΐνες, οἱ καλοὶ ὕδατάνθρακες καὶ οἱ ὑψηλῆς ποιότητος λιποπρωτεΐνες εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὸ νευρικὸ σύστημα τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς τὰ ὁποῖα οὔτε κτίζονται ὑγιῆ ὅστᾳ, οὔτε λογικὴ ἐπικοινωνία. Δυστυχῶς ὅμως πολλοὶ καταφεύγουν ἀντὶ τῆς προσευχῆς σὲ διάφορα γλυκὰ καὶ «ζαχαρωτά» τοῦ διαδικτύου, με ὁμιλίες καὶ παραμυθοποίησι τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, τὴν ὑπερ-προβολὴ θαυμάτων, τὰ ὁποῖα ὥστόσο καθόλου δὲν προάγουν οὐσιαστικὰ τὴν ἐν

Χριστῷ Ζωή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τὸ διαδίκτυο, μὲ ὅσα «ψυχωφέλιμα» προσφέρει, νὰ μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ἓνα εἶδος «διαδικτυακοῦ διαβήτη» στὸν εὐρύτερο ἐκκλησιαστικὸ χῶρο.

2. Τὸ διαδίκτυο ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν χωροχρόνο τῆς Ἐκκλησίας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπο-ιεροποίηση καὶ ἀτομικιστικὴ ἀντίληψη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος.

Χειριζόμενοι τὸ διαδίκτυο, οὐσιαστικὰ ὑποκύπτουμε σὲ ἓνα μέσο ποὺ παρέχει μὲν «πνευματικὲς πληροφορίες», ἀλλὰ αὐτὸ λαμβάνει χώρα σὲ ἓνα λίαν προβληματικὸ καὶ τελείως ἀνεξέλεγκτο πλαίσιο, ὅπου οἱ παράπλευρες «πληροφορίες» ἀκυρώνουν ἢ καὶ καθιστοῦν ἐπικίνδυνες τὶς πρῶτες. Στὴν καλύτερη περίπτωση, ἐὰν ὁ χρήστης τοῦ διαδικτύου καταφέρει νὰ ὑπερβεῖ τὶς συνοδὲς δυσκολίες, τοὺς πειρασμοὺς ἢ περισπασμοὺς, ἢ πρόσληψη τῶν ὅποιων ψυχωφέλινων στοιχείων ὀδηγεῖ συνήθως στὴ διαμόρφωση μιᾶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀτομικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἔξω ἀπὸ τὸν ἁγιασμένο χῶρο τοῦ ναοῦ, ὅπου ὁ πιστὸς προσλαμβάνει στοιχεῖα καὶ τῆς ἀγωνιζομένης καὶ τῆς θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας. Καὶ αὐτὸ διότι τὴν ἀντίληψη αὐτὴ διαμορφώνει ἡ φιλοσοφία τῆς εὐκόλης πρακτικῆς «ἀπὸ τὸν καναπέ τοῦ σαλονιοῦ μου», χωρὶς τὴν κοπιώδη μετάβαση στὸν πραγματικὸ χρόνο καὶ τόπο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος. Ἐκεῖ δεχόμεστε τὸ συγκεκριμένο κάλεσμα: «Ἐὰν θέλεις νὰ ἔχεις σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία, ὀφείλεις νὰ ἔλθεις μὲ φυσικὴ παρουσία νὰ τιμήσεις τὸν χῶρο τῆς, τὸν ναὸ τοῦ Θεοῦ» νὰ συμμετάσχεις σὲ ἀκολουθίες καὶ νὰ ἐτοιμασθεῖς γιὰ τὴν κοινωνία τῶν Μυστηρίων.

Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ἀτομικιστικῆς νοοτροπίας –καὶ προφανῶς καὶ ἀτομικῆς ἐκκλησιολογίας–, τὴν ὁποία καλλιεργεῖ τὸ διαδίκτυο, ἔρχεται ὅλη ἡ φιλοσοφία τῶν κοινωνικῶν δικτύων ἢ ὁποία καὶ μὲ ἐμφανέστατο τρόπο προωθεῖ τὴ ναρκισσιστικὴ στάση. Ὁ Νάρκισσος ἔδωσε βάση στὴν καθαρὰ ὑποκειμενικὴ του διαπίστωση, χωρὶς τὴν παρουσία ἐνδὸς ζωτικοῦ Ἄλλου. Ἐγγίζουμε ἔτσι τὴ φιλαυτία, τὴ «μητέρα τῶν παθῶν» κατὰ τὴν πατερικὴ σκέψη, ὅπως καὶ τὸν πρωτογενῆ ναρκισσισμό, ὅπου τὸ ὑποκείμενο γίνεται καὶ ἀντικείμενο τοῦ πόθου, σὲ μία εὐθύγραμμη καὶ ὄχι κυκλική-τριαδικὴ κίνηση. Ὅσο ὅμως κινούμεσθε στὰ ὅρια τῆς φιλαυτίας, τόσο ἐρχόμεσθε πιὸ κοντὰ στὸν ψευδῆ ἑαυτὸ, ὅπου ἡ σχέση

μέ τον έαυτό μας ύποκαθιστά τή σχέση μέ τον ύγιή Άλλον, κάτι πού μάς όδηγεί σέ τρομερό έλλειμα αύτογνωσίας και κοινωνίας αγάπης. Τό διαδίκτυο άποτυγχάνει νά μάς συνδέσει μέ τον πραγματικό Άλλον, καθώς ή σχέση τοῦ έαυτοῦ μας πραγματώνεται μέ τον φαντασιακό Άλλον, έκτός τόπου και χρόνου. Ύπό κανονικές συνθήκες, θα χρειαζόμασταν τήν αίσθηση, τον λόγο και τον νοῦ νά ενεργοποιηθοῦν συμμετρικά για τήν κοινωνία τοῦ Θεοῦ και τοῦ πλησίον μας¹⁶.

3. Τό διαδίκτυο ύπηρετεῖ τή φιλοσοφία τῆς διακίνησης τῆς «ίερῆς πληροφορίας» μέ άκύρωση τῆς όντολογικῆς-έσχατολογικῆς προοπτικῆς.

Δυστυχώς, έλλείπει άπό τή σύγχρονη πνευματική κουλτούρα τῆς Ἐκκλησίας ή αντίληψη τῆς τεράστιας σημασίας τῆς έσχατολογίας, στήν όποία παραπέμπουν τά θεία Μυστήρια, ιδιαιτέρως ή θεία Λειτουργία, αλλά και όλες οι άκολουθίες τοῦ έκκλησιαστικοῦ ήμερολογίου. Στόν ναό πραγματώνεται ή ύπέρβαση τοῦ χρόνου και τοῦ χώρου, έφ' όσον άπευθυνόμαστε στήν ἴδια τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ώστόσο άκόμη και ύψηλόβαθμοι κληρικοί σήμερα καλοῦν τις κάμερες στο Ἱερό Βήμα για νά άπαθανατίσουν και αὐτήν τήν ιερώτατη στιγμή τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν θείων δώρων, αὐτό σημαίνει ότι άπο-ιεροποιοῦν τό γεγονός, ένῶ άπαθανατίζουν τή δική τους παροδική στιγμή μέ προσωπική προβολή και όχι τήν έσχατολογική ανάμνηση, πέρα άπό πρόσωπα και εἰκόνες ή τά λόγια τῆς θείας Εὐχαριστίας, τά όποια ως «ρήματα ζωῆς αἰώνιου»¹⁷ όδηγοῦν στήν αἰωνιότητα.

16. Στο θέμα αὐτό ό μέγας δάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας άγιος Γρηγόριος Παλαμάς έπισημαίνει ότι «τό τριαδικό τῆς γνώσεώς μας δείχνει ότι εἴμαστε περισσότερο άπό τοὺς άγγέλους κατ' εἰκόνα Θεοῦ, όχι μόνον διότι εἶναι τριαδικό, αλλά και διότι συμπεριλαμβάνει κάθε είδος γνώσεως. Μόνον εἴμαστε άπό όλα τά κτίσματα εἴχουμε, έκτός άπό τό νοερό και τό λογικό (πού κατέχουν οι άγγελοι) και τό αισθητικό, τό όποιο όντας συνημμένο μέ τό λογικό έφεῦρε πλῆθος τεχνῶν και έπιστημῶν και γνώσεων παντός είδους» (Κεφάλαια Ἐκατόν Πεντήκοντα 63, Συγγράμματα Χρήστου, τόμ. 5, 71, ΕΠΕ 8, 154). Προφανώς έδῶ ως «τριαδική» δέν σημαίνεται μόνον ή γνώση διά τοῦ δικοῦ μας έσωτερικοῦ όφθαλμοῦ (νοῦ), τῆς λογικῆς, και τῶν αισθήσεων, αλλά και εκείνη μέσω τῆς κοινωνίας μέ τον Άλλον, άπώτερα μέ τον ἴδιο τον Θεό. Ἡ σημασία τοῦ τρίτου Άλλου γίνεται έμφανεστερη όταν πρόκειται περι σοβαρῶν ζητημάτων, όπως ή αναζήτηση νοήματος στή ζωή, ή πίστη, ή αύτογνωσία μας.

17. Ἰω. 6, 67.

Οί πιστοί πάλι όταν, αντί της προσευχής, καταγράφουν με τὰ κινητά τους στιγμές της θείας Λειτουργίας για να τις άπαθανατίσουν στην προσωπική τους συλλογή χωρίς να συμμετάσχουν καθόλου σε αυτά με τή βαθεΐα καρδιά, ύπηρετούν τον δικό τους πνευματικό θάνατο. Ή ψηφιοποίηση του μυστικού γεγονότος ύπηρετεί τὸ παρόν, πὸ τελικὰ ὀδηγεῖται στὴ λήθη τοῦ θανάτου. Τὸ φαινόμενο τῆς βιντεοσκόπησης τῶν πλέον ἱερῶν στιγμῶν τῆς θείας Λειτουργίας, πρέπει νὰ μᾶς προβληματίσει βαθιά. Καὶ πάλι ὁ Μητροπολίτης Περγάμου μᾶς προειδοποιεῖ με τὸν δικό του τέμνοντα τὴν ἀλήθειαν λόγο: «ὅταν ἡ φυσικὴ αὐτὴ συνάθροιση δὲν συνειδητοποιεῖται, γιὰ παράδειγμα ὅταν μεταδίδεται ἀπὸ τὴν τηλεόραση, τότε τὸ ἐσχατολογικὸ μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας χάνεται. Ἡ ὕψιστη ἐσχατολογικὴ στιγμή τῆς Ἐκκλησίας ἐκκοσμικεύεται»¹⁸.

4. Ἀποτυχία ἐνσωμάτωσης στὴν Ἐκκλησία, με κατακερματισμὸ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν· κυριαρχία τοῦ φαντασιακοῦ, ὄχι τοῦ λογικοῦ στοιχείου

Ἐν τέλει, τὸ πρόβλημα τῆς τεχνολογίας ἐγκτεται στὸ γεγονός ὅτι ἐπιβάλλει στὸν ἄνθρωπο «τὴν παντοδυναμία τοῦ κτιστοῦ καὶ στὴν ἀπολυτοποίηση τῆς ἱστορίας»¹⁹. Εἶναι ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι τὸ διαδίκτυο ἐρωτοτροπεῖ με τὸ μὴ-πρᾶγμα, τὸ μὴ ὄν, καθὼς ὡς ἓνα παροδικὸ δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει ὄντολογικὴ προοπτικὴ στὰ ἔσχατα. Ἐπιπλέον, ὅλα ἐκεῖ βιώνονται ἀποσπασματικά, μέσα ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ κυρίως τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς φαντασίας καὶ ἐλάχιστα μέσω τῶν πλέον ἐλλόγων δυνάμεων τῆς ψυχῆς, με τὶς ὁποῖες διαλέγεται ὁ Θεὸς Λόγος με τὸν ἄνθρωπο. Ἐλλείπει ἐκκωφαντικὰ ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ λόγου καὶ νοῦ, ἥτοι τῆς καρδιάς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ ὅπου ἐγκτεται ὁ πλοῦτος τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς

18. Ἰωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης Περγάμου), *Ἔργα Α'. Ἐκκλησιολογικὰ Μελετήματα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2016, σ. 528: "When this physical gathering is not realized, for example when it is transmitted via television, then the eschatological message of the Church is lost. The most eschatological moment of the Church is secularized".

19. Ἄλ. Κατσιάρας, «Ἐπιλεγόμενα. Προπατορικὸ ἀμάρτημα καὶ τεχνικὸ πνεῦμα», *Θεολογία* 91, 1 (2020), σ. 218: «... Κοινὸς στόχος εἶναι ἡ ἐκθρόνιση τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τοποθέτηση στὸν κενὸ θρόνου τοῦ κτιστοῦ γιὰ νὰ κυβερνήσει τὸν κόσμο. Ἡ ἀπόδειξη ὅτι [τὸ τεχνικὸ πνεῦμα] κυβερνᾷ τὸν κόσμο ὀδηγεῖ στὴν ἀπολυτοποίηση τῆς ἱστορίας...».

έπαφής με τὸν πνευματικὸ κόσμο. Ἐνθουμηθοῦμε ἐδῶ ὅτι, κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο Ὁμολογητῆ, ἡ οὐσιαστικὴ κίνηση ὅλου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸ ἐπιτυγχάνεται μόνον μετὰ τὴ συνεργία τῶν τριῶν ἐπὶ μέρους κινήσεων τῆς ψυχῆς, ἀναλογικῶς μετὰ τὰ τρία μέρη τῆς, ἥτοι τὴν κατ' αἴσθησιν κίνηση, τὴν κατὰ λόγον καὶ ἐκείνην τὴν κατὰ νοῦν²⁰. Μετὰ τὴ μερικὴ καὶ ἀποσπασματικὴ συμμετοχὴ τοῦ ψυχιζμοῦ στὸ ποιμαντικὸ γεγονός, ἄλλοτε δηλαδὴ μετὰ τὴ λογικὴ προσέγγιση καὶ ἄλλοτε μετὰ τὴν ἐπὶ μέρους αἰσθητικὴ, ἀποτυγχάνεται ἡ σύνδεση μετὰ τὴ θεία ἐνέργεια καὶ τὴν ὄντολογία. Ἡ ὅλη κατάσταση παραπέμπει σὲ μία «ἀκρόαση» ἢ «θέαση» ἐνὸς ὠραίου ἠχητικῆς ἢ ὀπτικῆς γεγονότος, τὸ ὁποῖο παρὰ ταῦτα δὲν μπορεῖ νὰ συγκλονίσει τὴν ὑπαρξή, ὅπως τὸ καθ' ἑαυτὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός, πρὸς μία κοινωνία τοῦ ὄντως Θεοῦ.

Γενικώτερα, τὸ διαδίκτυο προάγει καθαρὰ ψυχολογικοὺς μηχανισμοὺς προσέγγισης, εἴτε ἀναφερόμαστε στὴν ἐκκλησιαστικὴ γνώση εἴτε στὴν ἔξωθεν παιδεία ἢ ἄλλα γνωστικὰ πεδία. Δὲν ὑπάρχει χῶρος γιὰ κριτικὴ σκέψη καὶ τὶς φιλοκαλικὲς ἀρετὲς τῆς διακρίσεως, τῆς ἀφάνειας καὶ κυρίως ἐνὸς διαχρονικοῦ φιλτραρίσματος τῶν πολλαπλῶν πηγῶν ἀναφορᾶς ἀπὸ τὶς ὁποῖες συνήθως οἱ πιστοὶ ἀντλοῦν ὕλικό. Ὅπως ἔχουν ὑποδείξει πολλὲς μελέτες ὅτι ἡ πρῶμη ἔκθεση τῶν παιδιῶν στὸ διαδίκτυο ἐπιφέρει πολλὲς ψυχικὲς παθολογίες καὶ προβληματικὴ ἀνάπτυξη, ἀναλόγως μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ ἔκθεση σὲ διαδικτυακὸ ἐκκλησιαστικὸ ὕλικό μπορεῖ νὰ δημιουργήσει ἀνισορροπίες ἀντιλήψεως τοῦ γνησίου ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος καὶ ἡθους, καθὼς καὶ φίλαυτες, ἀν ὄχι ναρκισσιστικὲς, τάσεις ὡς πρὸς τὶς προσωπικὲς μας ἐκτιμήσεις γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δρώμενα, μακριὰ ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν προσώπων καὶ κυρίως μακριὰ ἀπὸ τὴν ποιμαντικὴ κρίση ἐνὸς ποιμένου, τὸν ὁποῖο καὶ θὰ πρέπει νὰ ἐμπιστευθοῦμε.

Τέλος, ὀφείλουμε νὰ σταθοῦμε λίαν κριτικὰ καὶ ἐπιφυλακτικὰ στὸ διαδικτυακὸ φαινόμενο τῆς λαοφιλίας, ἥτοι τὴ λανθασμένη τάση στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο, ὅπου κάποιες «ἡγετικές» φυσιογνωμίες δημιουργοῦν πολλοὺς «ἀκολούθους» (διαδικτυακοὺς καὶ μὴ), οἱ ὁποῖοι ρέπουν εἴτε στὴ χαριτολογία –ἥτοι στὴν ἐπίκληση μιᾶς «θαυματουργικῆς» ψυχικῆς θεραπείας «μετὰ τὴν χάρη τοῦ Θεοῦ» καὶ μόνον– ἢ στὴν ψυχολογαρχία,

20. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1012-16.

με την πρόταξη μιᾶς ωραιοποιημένης ψυχικῆς «ἡρεμίας καὶ γαλήνης» (μέθοδος τόσο λαοφιλῆς) ὡς «ψυχικῆς θεραπείας», χωρὶς ὅμως ἀναφορὰ στὴν προσευχή, στὴ μετάνοια ἢ στὴ μυστηριακὴ ζωὴ, οὔτε καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ψυχοθεραπεία. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν συνοδοὺς κινδύνους τοῦ διαδικτύου, μὲ ἀρκετὰ ἀρνητικὰ παραδείγματα στὴν τρέχουσα ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ²¹.

Συμπερασματικά, ἡ ἀποσπασματοποίηση τοῦ ψυχικοῦ ὄργανου ὡς λήπτου καὶ ἡ ἐλλιπὴς ἐκκλησιολογία τοῦ διαδικτύου συνάδουν μὲ τὸν κατακερματισμὸ τῆς πνευματικῆς πληροφορίας καὶ κατηγήσεως, ἡ ὁποία ἀποτυγχάνει τελικὰ νὰ γίνῃ λόγος ἐλπίδος, ἀγάπης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἐσχάτων, ἥτοι τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Μεταμορφώσεως. Εἶναι λυπηρὸ ὅτι στὴν τρέχουσα ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, ὅταν ὁμιλοῦμε γιὰ προσευχὴ καὶ ἄσκηση, αὐτὸ γίνεται συνήθως μέσῳ διαδικτυακῆς προβολῆς, σὲ βαθμὸ ὥστε ὁ δέκτης τοῦ μηνύματος νὰ μὴν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὀφείλει ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ πράξῃ στὴ σιωπῇ, οὔτε νὰ μὴν τὰ «μοιραστεῖ» πάραυτα μὲ τοὺς διαδικτυακοὺς φίλους... Ἀδυνατεῖ νὰ καταλάβῃ ὅτι ἡ σχέση μὲ τὸν Θεὸ πραγματώνεται «ἐν κρυπτῷ» καὶ «ἐνώπιος ἐνωπίῳ»²², στὴν ἄβυσσο τῆς νοερᾶς καρδίας καὶ μὲ πολλὴ σιωπῇ, ἕως ὅτου καρποφορήσῃ ἐκεῖ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

21. Βλ. π. Χρυσόστομος-Γρ. Τύμπας, *Ποιμαντικὴ ἐν Πνεύματι καὶ ἐν ἐπιστήμῃ*, ἐκδ. Ἐν Πλῶ, Ἀθήνα 2024, σ. 276.

22. Ἐξ. 33, 11.

SUMMARY

Pastoral Work on the Internet: Opportunity for the Multiplication of Spiritual Words or a Desacralization of the Ecclesial Event?

Archim. Chrysostomos-Gregorios Tympas, *PhD*
University of Essex

This article endeavours to investigate the application of internet for pastoral purposes and especially for covering catechetical and/or liturgical demands. Following a historical review of the technological essence (spirit) since antiquity, it is stressed that technologies in principle refuse the sacred realm and more especially the ethical responsibility of man towards the moral consequences of purely technological achievement, that is the inner connection of man with nature and its ethics. On that basis, modern internet and social media are incompatible means for usage in serious Church purposes, despite some initial help they might offer, because, according to John Zizioulas' theology, a. they forge an individualistic perception of ecclesiology based on wrong convictions due to lack of personal knowledge and experience of how things are arranged within the Church, b. cancel the face to face personal relationship between the faithful and the pastor, c. annul the eschatological nature of ecclesiastical services and mainly of the divine liturgy, and d. force to a fragmented activation of the psychic functions, mainly of the imagination and the senses, leaving inactive the more important functions of the inner logos and nous. All the above result in a fragmented perception by the faithful far from the mystical experience by divine grace.